

Laukkukauppaa, ryöstöretkiä ja runonkeruuta – Vienan reitin värikkäät vaiheet

Venäjältä Suomeen ja Skandinaviaan on kuljettu useita reittejä pitkin vuosisatojen ajan. Esihistoriallisena aikana Vienanmereltä Pohjanlahdelle kulkevilla vesireiteillä oli tärkeä asema kaupan ja ryöstöretkien väylinä. Esimerkiksi norjalaiset käyttivät näitä reittejä pohjolan rikkauksia tavoitellessaan ennen kuin löysivät meritien Bjarmiaan 800-luvulla. Pronssikautena suurin metallin kuljetuksen tie pohjoiseen oli Vienan Kemijokea ylös vedenjakajan yli Oulujärven ja lijoen vesistön latvoille. Etenkin kauden loppupuolella Hyrynsalmen reitti oli merkittävä metallin tuonnin väylä. Myös historiallisena aikana väyliä kuljettiin ahkerasti, niin kuin karjalaisten venereitit sydänkeskialta alkaen todistavat.

Useista Suomesta Vienan Karjalaan johtavista reiteistä Vuokin reitti Vianaan on ollut vilkkain väylä. Reitti on ollut ikaikainen linkki Perämeren ja Vienanmeren, lännen ja idän välillä. Suomussalmen Ylivuokin alueella reitti on 27 kilometriä ja Vienan Karjalan puolella 40 kilometriä valtakunnan rajalta Vuokkiniemeen. Vienan puolella reitti kulki rajan pintaan Kivijärvelle, jonne tultiin Vuokkiniemeltä useimmiten jalkaisin. Kivijärveltä siirryttiin Vuokinlatvan rajanylityspaikan ja puoli kilometriä leveään suon, Maanselän, kautta Viianginjärvelle. Viiangista kuljettiin Tornisärkän polkua pitkin läheiseen Hyryn kylään ja siellä Torniojärven rannassa ”Tornion kaupungin” syksyisillä venemarkkinoilla hankittiin vuokkilaisten rakentama vene, jolla soudettiin Vuokkijärveä Vuokin Alanteelle ja siitä edelleen Hyrynsalmen reittiä pitkin Oulujärven kautta Oulujoelle ja Perämeren rannikolle.

Kautta vuosisatojen Vianaan ja Suomeen kulkeneet kauppiat, sotilaat, rajaseudun ihmiset ja ryöstöretkeläiset tunsivat reitin suullisen perimätiedon kautta. Kulcutie sai uusia ulottuvuuksia 1800-luvun alkupuolella, kun sitä ruvettiin tutkimaan ja kartoittamaan taloudellisissa ja kulttuurisissa tarkoituksissa. Ensimmäisenä tämän kulkuyhteyden kirjasi ylös ja teki tunnetuksi suurelle yleisölle suomalainen historian, kansa- ja kielitieteen tutkija, Pietarin tiedeakatemian akateemikko ja valtioneuvos Anders Johan Sjögren.

Sjögren teki tutkimusmatkansa Vienan Karjalaan elokuussa 1825 keisarin suomalaisten asioiden rahaston apurahan turvin. Hän havainnoi kieltä ja kansan elämää, mutta matkan tarkoituksena oli myös kartoittaa aluetta talouden ja kaupan tarpeiden näkökulmasta. Sjögrenin tehtävänä oli tutkia, mitä mahdollisuuksia olisi raivata vesikulcutie Vienanmereltä Perämerelle. Tutkija teki tarkat muistiinpanot paikannimisistä, välimatkoista ja erityisesti paikoista, joissa venettä täytyi vetää tai kantaa maata myöten.

Vuokkiniemessä ollessaan Sjögren merkitsi matkapäiväkirjaansa reitin, joka vie Vuokkiniemestä Kivijärven ja Viiangin kautta Oulujoen vesireittien kautta Perämerelle. Hän kirjoittaa, että Keynäsjärveltä kulkee 20 virstaa pitkä taival Kivijärvelle ja Kivijärveltä maanselän yli 1-2 virstan matka Viianginjärvelle, missä Suomussalmen ja Hyrynsalmen kautta Oulujärvelle menevä vesistö saa alkunsa. Hän mainitsee samassa yhteydessä vielä, että suunnitteilla on yhteyden avaaminen Arkangelin kuvernementtiin. Sjögrenin tiedot reitistä olivat peräisin pääasiassa paikallisilta asukkailta, sillä itse hän ei reittiä kulkenut.

Jo matkan aikana ja myöhemmin sen jälkeen reittitiedot Vuokkiniemestä Viiankiin Suomen puolelle ja muut matkan havainnot tulivat julki mm. Sjögrenin kirjeistä ystävilleen ja kollegoilleen sekä matkapäiväkirjasta ja vuonna 1828 julkaistusta Kemi-Lappmark -teoksesta. Sjögrenin tietojen turvin pappi, Lapin-tutkija Jacob Fellman matkusti jo vuonna 1829 Vuokin kautta Vianaan ja neljä vuotta myöhemmin Elias Lönnrot. Fellmanin ja Lönnrotin jälkeen monet kieli- ja kansatieteilijät, kansanperinteen ja historian tutkijat, lehtimiehet ja kirjailijat matkasivat Vianaan tutustumaan seutuun ja keräämään tutkimusaineistoa.

Sjögren oli uranuurtaja myös siinä mielessä, että hän oli ensimmäinen tiedemies, joka kävi runokylien Vienassa. Venäläiset tutkimusmatkailijat olivat 1700-luvun lopulta lähtien Karjalaa tutkiessaan tehneet matkoja Vienanmeren rannikolle, Solovetskiin ja sieltä itään Arkangelin seudulle tai pohjoiseen Kuolan niemimaalle. Vienan Karjalan keski- ja länsiosa jäi heiltä miltei huomiotta, mikä selittynee sillä, että Venäjällä Karjalaa tarkasteltiin laajemmin Pohjois-Venäjän tutkimuksen kontekstissa, jolloin kiinnostus kohdistui Karjalasta itään ja pohjoiseen päin, ei niinkään länteen. Lisäksi Vienan Karjalaa pidettiin suomalaisille sopivampana tutkimuskenttänä karjalaisten ja suomalaisten sukulaisuuden vuoksi. Sjögren, Lönnrot ja Castren ovatkin tutkimuksillaan suuresti vaikuttaneet ammattimaisen fennougristiikan syntyyn Venäjällä. Samoin suomalaiset kasvitieteilijät olivat 1800-luvulla ensimmäisinä tutkimassa Karjalan luoteisosan kasvistoa.

Muutamissa varhaisemmissa venäläisissä lähteissä yhteydet Vienan- ja Perämeren välillä kuitenkin mainitaan, mutta reittejä ei tarkkaan kuvata. Esimerkiksi maantieteilijä I. F. Štukenberg mainitsee reitin Oulun ja Vienan välillä. Hän kirjoittaa Arkangelin kuvernementin kuvauksessaan (1857) seuraavaa: ”Kesällä vesitiet helpottavat kulkemista. Joelta toiselle tai rannalta toiselle mennään vetotaivalta pitkin eli paikallisen sanonnan mukaan taipaleita pitkin. Tällaisia taipaleita on paljon, ja monet niistä ovat luultavasti kuvernementin ulkopuolella tyystin tuntemattomia. Kaksi

tällaista vähän tunnettua kulkuyhteyttä vie Suomeen, toinen on Oulun ja Vienan Kemien välillä ja toinen on Kuolasta Kantalahden kautta Ouluun.”

Yli sata vuotta aiemmin, vuonna 1701, Holmogorin arkkipiispa Afanasi mainitsee myös yhteyden Vienanmeren ja Perämeren välillä. Hän laati ihailemaansa Pietari Suurta varten kulkureittioppaan ”Kolmen tien kuvaus Venäjältä Ruotsiin”. Yksi reiteistä on Vienan Kemistä ”tsaarinvolostien ja kylien kautta rajan taakse Kajaaniin (Kariber) ja Oulun (Onul’skij) kaupunkiin”. Afanasin kuvauksen mukaan Vienan Kemistä Ruotsin rajalle on 237 virstaa ja rajalla on kaksi mäntyä: toiseen mäntyyn on kaiverrettu risti, hallitsijan vaakuna ja allekirjoitus kyrillisin kirjaimin ja toiseen Ruotsin kuninkaan vaakuna allekirjoituksineen. Mäntyjen luo on myös 237 virstan matka ja männnyiltä monien kylien kautta Kajaaniin 100 virstaa.

On epäselvää, mikä rajan kohta Afanasin kuvauksessa on kyseessä. Se tiedetään kuitenkin, että Kivijärven ja Viian välissä olevalla Vuokinlatvan rajanylityspaikalla oli puuhun merkityt rajatunnukset, ristinmerkit ja kruunu, sillä ne mainitaan vuoden 1760 rajakartan merkinnöissä. Sjögrenin mukaan rajamerkit oli kuitenkin hakattu kiveen. Hän kirjoitti matkakertomuksessaan, että ”Vuokinlatvassa, jota nimeä käytettiin vuoden 1596 rauhansopimuksessa ja vuoden 1650 kartassa ja joka on nyt nimeltään Ylivuokinsalmi, on rajakivi, johon on hakattu merkki”. On mahdollista, että Sjögrenin mainitsema rajamerkki on myöhemmin tehty.

Sjögrenille annetun tehtävän kautta Viena ja Vienan reitti punoutuu Pietarin tiedeakatemian Karjala-tutkimukseen, jonka yhtenä piirteinä oli 1700-luvulta lähtien teollisuuden ja kaupan kehityksen myötä tullut tarve selvittää kulkureittejä. Kulkureitin raivaaminen Vienanmeren ja Perämeren välille ei toteutunut, mutta Sjögren avasi tien monipuoliselle vienankarjalaisen kulttuurin tutkimukselle molemmilla puolilla rajaa. Sjögren pani matkallaan Vienassa merkille etenkin rikkaan runolauluperinteen: ”Soutajillani saatoin huomata suuren tiedon ja halun runoihin samoin kuin taipumuksen puhua alkusointuja käyttäen.” Myös Fellman teki Suomen puolella huomion, miten runonlaulanta oli jo ennen rajaa, Vuokissa, hyvin yleistä ja miten se liittyi ihmisten jokapäiväiseen elämään: ”Mitä lähemmäksi tulin Maanselkää, sitä yleisempää oli runonlaulanta.”

Vienan reitti tarjoaa eri tieteenaloille ja monitieteisille tutkimushankkeille erinomaisia mahdollisuuksia ja näkökulmia tarkastella alueen menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Syyskuussa (18.9.) reitin vaiheista kuullaan uutta, tutkittua tietoa, kun Vienan reitti ry yhteistyössä Karjalan tiedekeskuksen Kielen, kirjallisuuden ja historian laitoksen kanssa järjestää seminaarin, jossa karjalaiset, suomalaiset ja venäläiset asiantuntijat kertovat Vienaan ja Vienan reittiin liittyvistä

Vienan reitti ry

tutkimuksistaan. Seminaari pidetään Suomussalmen Karhulanvaaran koululla, ja sen järjestämiseen on saatu tukea Koneen Säätiöltä.

17.5.2021

Marja Kynkäänniemi, FT, Oulu

Vienan reitin hallituksen jäsen